

Industriminder i Frederiksborg Amt

KJP December 2004

Indledning

Frederiksborg Amt indstiller følgende industriminder til kampagnen ”25 industriminder”:

- Coloplast A/S
- Søbækgård Parkbebyggelse og Espergærde Centret
- Frederiksværk
- Hammermøllen/Kronborg Geværfabrik
- Helsingør Værft og Hamlets Vænge
- Nivaagaard Teglværks Ringovn
- Den militære Klædefabrik i Usserød

I rapportens indledende afsnit tegnes et rids af amtets industrihistorie, herunder industriens lokalisering, et overblik over den regionale forskning indenfor emnet, samt et overblik over hvilke industriminder der er fredet eller på anden måde beskyttet i planlægningen.

I de efterfølgende afsnit behandles de enkelte industriminder.

Den industrielle udvikling i Frederiksborg Amt

Tidlig industri i Frederiksborg Amt– vandkraft og teglværker

Erhvervsfordelingen i Frederiksborg Amt giver set over tid et billede af et område, der ligner landsgennemsnittet, men med en overrepræsentation indenfor skovbrug, fiskeri og industri. Det er fristende at påstå, at alle tre erhvervsgrøner har været begunstiget af naturen. Skovbruget af de store skovområder, fiskeriet af havet og industrien af vandkraften. Det var nemlig de tidlige vandkraftsbaserede industrianlæg i Hellebæk, Frederiksværk og Usserød, der lagde grunden til den industrielle udvikling i amtet, og de udviklede sig hver især til industricentre.

I Hellebæk grundlagde Christian d. 4. i 1598 en hammermølle, der producerede jerndelev til byggeri og våben. Den skiftede i 1778 navn til Kronborg Geværfabrik og var i drift indtil 1870. Sidst i 1700 tallet beskæftigede fabrikken 150-200 mennesker.

Samme år som geværfabrikken lukkede, blev industrianlægget solgt, og det blev til grundlæggelsen af Hellebæk Klædefabrik. I 1950 beskæftigede fabrikken 360 mennesker.

Klædefabrikken lukkede i 1990.

Frederiksværk er noget så enestående som et værk på dansk grund. Det blev grundlagt i 1756, og de helt store industrier blev et krudtværk og et kanonstøberi. Krudtværket lukkede i 1965 og kanonstøberiet, der i 1800-tallet skiftede til ikke-militær produktion, i 1990-erne.

Først i 1950-erne beskæftigede jernstøberiet ca. 200 mennesker, men det var ikke længere byens største virksomhed.

I 1940 blev Det Danske Stålvalseværk grundlagt i byen, og i begyndelsen af 1950-erne beskæftigede det ca. 1.000 mennesker. Stålvalseværket er efter en lukning igen i drift, og er byens største industrielle arbejdsplads. Fabrikken betyder, at Frederiksværk, selv om de gamle værkindustrier er lukkede, stadig er et industrielt center i amtet.

I 1791 Blev der i Usserød opført et valkeri og en klædemanufaktur. Industrianlægget, der senere kom til at hedde Den militære Klædefabrik i Usserød, blev drevet af vandkraft fra den vandrige

Usserød Å. I begyndelsen blev der produceret groft klæde og gulvtæppestof, men fabrikken kom især til at levere klæde til det danske forsvar.

Da fabrikken i 1814 var på sit højeste, beskæftigede den over 700 mennesker heraf 354 børn. Den lukkede i 1981.

Klædefabrikation var i 200 år Hørsholms vigtigste industri. Ud over Den militære Klædefabrik lå her også Jensen og Pedersens Klædefabrik og Uldspinderi samt Hørholm Klædefabrik. Ingen af de tre virksomheder er længere i drift.

De tre vandkraftsbaserede anlæg var ikke den eneste tidlige industri i amtet. Fra anden halvdel af 1700-tallet voksede små teglværker frem over hele landet, og der findes ingen tal for, hvor mange der har eksisteret i Frederiksborg Amt. Omkring Nivå lå den største koncentration med tre værker, og teglværksindustrien har været den dominerende industri i dette område.

I dag er der stadig to teglværker i amtet. Ved Helsingør ligger Pedershvile Teglværk og ved Hillerød Prøvelyst Teglværk.

De vandkraftbaserede industrianlæg lagde grunden til tre industricentre, hvoraf Hellebæk og Usserød (Hørholm) fik betydning helt op mod vores tid. Frederiksværk er stadig et industricenter i amtet. De tre anlæg har haft afgørende betydning for industriens regionale udvikling og placering. Også teglværkerne har haft betydning, især med de tre værker omkring Nivå.

Industrialiseringen fra midt i 1800-tallet

Den egentlige industrialisering i Frederiksborg Amt fra midt i 1800-tallet er dårligt belyst, og der kan, ud over et statistisk overblik, stort set kun trækkes generelle linier.

I sidste halvdel af 1800-tallet opstod en række stationsbyer i amtet. De blev centre for lokalhandel, håndværk og småindustri, men ingen af dem hævede sig til at have betydning for mere end det snævre opland.

Det er i det hele taget typisk for Frederiksborg Amt, at jernbanen, og den deraf følgende bedre infrastruktur, ikke har haft betydning for industrialiseringen. Den gjorde derimod dele af området til bosted for mennesker der arbejdede i København.

Den industrielle udvikling i amtet blev præget af det nære københavnske markedes behov. Den vigtigste industrigren blev jern- og metalindustrien, der hovedsageligt kunne lokaliseres til Frederiksværk og Helsingør.

Omkring amtets fire købstæder (Frederikssund, Frederiksværk, Helsingør og Hillerød) opstod der typisk støberier og maskinfabrikker der, ud over Frederiksværk, hovedsageligt har produceret til det nære marked. I de fire byer findes der i dag en differentieret industri.

Amtets nærings- og nydelsesmiddelindustri har forarbejdet landbrugsproduktionen, og der har været større slagterier i Frederikssund og Hillerød samt mejerier, møllerier og bagerier fordelt i amtet. I Helsingør lå desuden Wiibroes bryggeri.

På trods af fiskeriets betydning for erhvervsfordelingen i amtet, har der været sparsomt med fiskeindustri ud over en konervesfabrik i Hundested.

De store skovområder har givet grobund for en mindre træindustri.

Ved erhvervstællingen i 1948 var der i Helsingør 609 håndværks- og industrivirksomheder med i alt 6.384 beskæftigede. Over 40 % af dem var beskæftiget i værftsindustrien eller med andre ord på Helsingør Værft, der havde ca. 2.700 medarbejdere. Værftet gjorde Helsingør til amtets dominerende industricenter. Det blev grundlagt i 1882 og lukkede i 1983.

I det følgende tegnes via tre statistiske tværsnit et billede af den industrielle udvikling i Frederiksborg Amt. Det første fra 1872 baserer sig på Willerslev, Rich.: Studier i dansk industrihistorie. København 1952. Det andet på industritællingen fra 1935 og det tredje på materiale hentet i Danmarks Statistiks databank for året 2002. De tre statistikker er ikke direkte sammenlignelige, og der kan derfor ikke udarbejdes en samlet tabel, der viser den industrielle udvikling i amtet.

Følgende tabel viser antallet af virksomheder og ansatte i forskellige industribrancher i Frederiksborg Amt i 1872 fordelt på købstæder og landdistrikter:

	Købstæderne		Landdistrikterne		I alt	
	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere
Råstofudvinding	0	0	3	17	3	17
Føde-, drikke- og tobaksvareindustri	9	91	4	31	13	122
Tekstil- og læderindustri	9	104	4	202	13	306
Træ-, papir- og grafisk industri	5	49	1	59	6	108
Kemisk- og plastindustri	3	28	0	0	3	28
Sten-, ler- og glasindustri	4	155	25	439	29	594
Jern- og metalindustri	5	313	1	8	6	321
Skibsbyggeri	2	98	0	0	2	98
Møbelindustri og anden industri	0	0	0	0	0	0
I alt	37	838	38	756	75	1.594

Kategorien Skibsbyggeri er tilføjet, for at Helsingørs to træskibsværfter ikke skulle placeres under Træ-, papir- og grafisk industri.

Det kan synes overraskende, at så meget industri er placeret i landdistrikterne. Det skyldes 24 teglværker med i alt 433 medarbejdere og to klædefabrikker (ved Hørsholm) med i alt 185 medarbejdere.

De tre største brancher er sten-, ler- og glasindustri på grund af teglværkerne; jern- og metalindustrien der stort set udelukkende er lokaliseret i købstæderne og tekstil og læderindustri.

Følgende tabel viser antallet af virksomheder og ansatte i forskellige industribrancher fordelt på amtets fire købstæder i 1872:

	Frederikssund		Frederiksværk		Helsingør		Hillerød	
	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere
Råstofudvinding								
Føde-, drikke- og tobaksvarerindustri					7	67	2	24
Tekstil- og læderindustri	1	19	1	7	5	59	2	19
Træ-, papir- og grafisk industri					3	22	2	27
Kemisk- og plastindustri			1	17	2	11		
Sten-, ler- og glasindustri					4	155		
Jern- og metalindustri			2	262	2	34	1	17
Skibsbyggeri					2	98		
Møbelindustri og anden industri								
I alt	1	19	4	286	25	446	7	87

Frederikssunds enlige industrivirksomhed er en klædefabrik og farveri.

I Frederiksværk er jern- og metalindustrien størst med et jernstøberi og maskinfabrik og et kobbervalseværk.

For Helsingør er det tre teglværker med i alt 109 medarbejdere, og to skibsbyggerier med i alt 98 medarbejdere der tæller.

Hillerøds to største virksomheder er et savværk med 22 medarbejdere og en tobaksfabrik med 18 medarbejdere.

Tabellen giver et entydigt billede af Helsingør som det største industricenter efterfulgt af Frederiksværk.

Følgende tabel viser antallet af virksomheder og ansatte i forskellige industribrancher i Frederiksborg Amt i 1935 fordelt på købstæder og landdistrikter. I stedet for at bruge den publicerede statistik fra Danmark Statistik bygger tabellen på Håndværks- og industriregistreringen. Det giver mulighed for at sortere håndværksvirksomheder fra, da de optræder i den publicerede statistik.

	Købstæderne		Landdistrikterne		I alt	
	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere
Råstofudvinding	0	0	0	0	0	0
Føde-, drikke- og tobaksvareindustri	7	284	10	96	17	380
Tekstil- og læderindustri	6	199	5	672	11	871
Træ-, papir- og grafisk industri	15	193	11	153	26	346
Kemisk- og plastindustri	1	188	0	0	1	188
Sten-, ler- og glasindustri	3	24	27	1.364	30	1.388
Jern- og metalindustri	16	2.075	7	99	23	2.174
Møbelindustri og anden industri	4	49	1	202	5	251
Energi og vandforsyning	5	64	3	21	8	85
I alt	57	3.076	64	2.607	121	5.683

Tre brancher skiller sig afgørende ud: Jern- og metalindustrien der stort set lå placeret i købstæderne; sten-, ler- og glasindustri der næsten udelukkende tæller teglværker i landdistrikterne og tekstil- og læderindustri der er domineret af klædefabrikkerne omkring Hørsholm og Hellebæk Klædefabrik.

Følgende tabel viser antallet af virksomheder og ansatte i forskellige industribrancher fordelt på amtets fire købstæder i 1935:

	Frederikssund		Frederiksværk		Helsingør		Hillerød	
	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere	Antal virksomheder	Antal medarbejdere
Råstofudvinding								
Føde-, drikke- og tobaksvarerindustri	1	107	3	47	2	91	1	39
Tekstil- og læderindustri			1	5	3	171	2	23
Træ-, papir- og grafisk industri	1	9			4	45	10	139
Kemisk- og plastindustri					1	188		
Sten-, ler- og glasindustri	1	7			1	9	1	8
Jern- og metalindustri	2	84	2	339	7	1.454	5	198
Møbelindustri og anden industri	1	6			1	23	2	20
Energi og vandforsyning			1	15	3	35	1	14
I alt	6	213	7	406	22	2.016	22	441

Tabellen viser entydigt Helsingør som amtets største industrielle center. Den helt dominerende virksomhed er Helsingør Værft med 1.382 medarbejdere svarende til 69 % af alle industriansatte i byen og 24 % af alle industriansatte i amtet.

I 1935 er der flere industriansatte i Hillerød end i Frederiksværk. I 1935 tællingen medtog man ikke Krudtværket i Frederiksværk, men selv om det blev medregnet, ville Hillerød nok stadig være størst. Det var ført efter 1940 Frederiksværk igen fik en industriel vækstperiode med Stålvalseværket.

Den dominerende virksomhed i Frederikssund er Frederikssund Andelssvineslagteri med 107 medarbejdere.

Industritællingen fra 1935 er den sidste, der giver mulighed for at gå i detaljer med virksomheders geografiske placering og antallet af deres medarbejdere. Ligeegyldigt hvilken indfaldsvinkel der statistisk vælges for at give et billede af industrien i Frederiksborg Amt efter 1935, er det forbundet med problemer. Den følgende tabel viser beskæftigede i alderen indtil 66 år i Frederiksborg Amt fordelt på brancher i 2002. Problemet er, at statistikken tager udgangspunkt i personernes bosted og ikke virksomhedens placering. Tabellen viser med andre ord, hvilke industrielle brancher de ansatte i Frederiksborg Amt er beskæftigede i, men ikke om arbejdspladsen ligger i amtet. Tabellen kan derfor kun bruges til i grove træk at antyde en tendens.

	Antal beskæftigede i branchen
Råstofudvinding	131
Føde-, drikke- og tobaksvareindustri	2.345
Tekstil- og læderindustri	277
Træ-, papir- og grafisk industri	2.862
Kemisk- og plastindustri	7.826
Sten-, ler- og glasindustri	625
Jern- og metalindustri	10.732
Møbelindustri og anden industri	927
Energi og vandforsyning	1.218
I alt	26.943

Tabellen antyder, at jern- og metalindustrien stadig er amtets vigtigste. Den antyder også at kemisk- og plastindustri fra at have været ubetydelige i amtet, nu er den næststørste branche.

Sammenfatning

De tidlige vandkraftsbaserede anlæg i Hellebæk, Frederiksværk og Usserød lagde grunden til industrimiljøer med betydning op til vores tid. Frederiksværk er især på grund af stålvalseværket stadig en markant industriby i amtet.

Amtets helt dominerende industricenter var Helsingør, og det skyldtes i høj grad værftet.

I landdistrikterne har teglværker været den dominerende industri efterfulgt af tekstilindustrien. Teglværkerne lå spredt i amtet, men med en koncentration omkring Nivå. Tekstilindustrien lå koncentreret omkring Hørsholm og Hellebæk.

Der er ikke opstået nogen synderlig industri omkring amtets stationsbyer, men i købstæderne Frederikssund og Hillerød findes i dag en differentieret industri.

Set over tid er de dominerende industrielle brancher jern- og metalindustrien, der især lå i Frederiksværk og Helsingør; sten-, ler-, og glasindustri på grund af teglværkerne og tekstilindustrien omkring Hørsholm og Hellebæk. Nyere statistik antyder, at jern- og metalindustrien stadig er amtets største, men nu efterfulgt af kemisk- og plastindustri.

Forskning i amtets industrihistorie

Der er ikke skrevet en oversigt over amtets industrihistorie. Til gengæld er industrien i Hellebæk, Frederiksværk, Usserød og Helsingør i rimelig grad belyst. Der henvises til litteraturlisterne under det enkelte industriminde.

I Frederikssunds byhistorie findes en række korte beskrivelser over købstadens industrivirksomheder: Christoffersen, Knud B.: Købstaden Frederikssunds historie 1801-1970. 2 bd. 1986-1993.

Derudover er amtets industrihistorie og dets mange virksomheder kun sporadisk belyst.

Fredninger og andre beskyttelsesforanstaltninger

Hørsholm Kommune

Fredninger: Den militære Klædefabrik i Usserød. (Se afsnittet om dette industriminde).

Beskyttede: Stationsbygningerne ved Rungsted Kyst Station og de tilhørende arbejderboliger på Østre Stationsvej 5-7 og 15-25 har karakteren høj bevaringsværdi i Hørsholm Kommuneatlas. Der er vedtaget en bevarende lokalplan for området.

Karlebo Kommune

Fredninger: Nivaagaard Teglværks Ringovn, Teglværksvej, 2900 Nivaa. Karlebo Mølle, Kirkeltevej 161 C, Karlebo.

Frederikssund Kommune

Beskyttede: Bygningerne fra det tidligere jernstøberi FIOMA og Frederikssund Elværk har karakteren høj bevaringsværdi i Frederikssund Kommuneatlas 2002.

Indstillede industriminder i Frederiksborg Amt

Coloplast A/S

1 Bygningseksempel fra Coloplast.

Adresse: Hortedam 3, 3050 Humlebæk

Ejerforhold: Aktieselskab.

Etableringsår: 1957.

Grundlægger/foretager: Hjemmesygeplejerske Elise Sørensen og plastfabrikant Aage Louis Hansen.

Beskrivelse af industrimindet

Fabriksanlægget i Humlebæk blev indviet i 1991 og er tegnet af arkitekt Curt Skaarup. Bygningerne er opført i støbte elementer, stål og glas. Bygningerne har fladt tag. De funktionalistiske bygninger fremstår anonymt udadtil.

I udviklingsafdelingen har virksomheden sammen med kunstnerduoen Bosch & Fjord indrettet kreativitetsrummet Colon. Kunstnerne har også sat deres præg på den øvrige forskningsafdeling med forskellige kunstinstitutioner.

Analyse af industrimindet

Coloplast er en medico-virksomhed, der udvikler, markedsfører og sælger medicinsk udstyr og service indenfor stomi, kontinens, sårpleje, brystpleje og hudpleje.

Virksomhedens første produkt var engangsstomiposer i polyethylen, der ved hjælp af klæber blev hæftet direkte til huden. Tidligere blev stomiposer brugt flere gange, de lugtede og holdt ikke tæt.

Ideen bag produktet kom fra hjemmesygeplejerske Elise Sørensen, der havde en lillesøster med stomi. Hun præsenterede ideen for forskellige fabrikanter heriblandt Aage Louis Hansen fra Dansk Plastic Emballage. Virksomheden producerede verdens første engangsstomipose i 1955. To år senere blev Coloplast grundlagt. I dag beskæftiger virksomheden 2500 medarbejdere i Danmark og mere end 6000 på verdensplan.

Coloplast er en højteknologisk virksomhed, der overlever via innovation. Ca. 3 % af virksomhedens omsætning bruges på forskning og produktudvikling, og 20-30 % af omsætningen kommer hvert år fra nye produkter.

Forskning og produktudvikling kræver et højt vidensniveau, men hos Coloplast tror man også på vigtigheden af et kreativt miljø. Det er et træk, der gør Coloplast repræsentativ for en generel trend i højteknologiske virksomheder. I den sammenhæng spiller kreativitetsrummet Colon en væsentlig rolle. Rummet er indrettet til medarbejderkurser, igangsættelse og gennemførelse af kreative processer med videre.

Et rum som Colon var utænkelig på en dansk virksomhed i 1950-erne, men er i dag repræsentativ for et nyt fokus på andre sider af produktudvikling end de rent faglige.

Nordsjælland har flere højteknologiske virksomheder, og Coloplast er en af repræsentanterne. Den er samtidig med sin vægtning af kreativitet, også i arkitekturen, repræsentant for en generel trend i den type virksomheder.

Bevaringstilstand og sårbarhed

Coloplast har en høj bevaringstilstand. Der er ingen fredninger eller andre beskyttelsesforanstaltninger.

Genstandssamlinger, arkivalier og litteratur

Genstandssamlinger: Et lille firmamuseum ”Coloseum”

Arkivalier: Ingen ud over hvad der findes på virksomheden.

Litteratur:

Coloplast (udgiver): Sådan begyndte det. Coloplast A/S 1997.

Fotodokumentation

Coloplast A/S

2 Bygningseksempel.

3 Bygningseksempel.

4 Bygningseksempel.

5 Colon.

6 Colon.

7 Eksempel på kunstinstitution.

Søbækgård Parkbebyggelse og Espergærde Centret

8 Eksempel fra Søbækgård Parkbebyggelse.

9 Espergærde Centret.

Adresse: Søbækgård Parkbebyggelse: Humlemarken, Kornmarken og Søndermarken, 3060 Espergærde. Espergærde Centret: Vestertorv, Østertorv og Nørretorv, 3060 Espergærde.

Ejerforhold: Søbækgård Parkbebyggelse består af ejerlejligheder, og Espergærde Centret ejes af butiksindehaverne.

Etableringsår: 1963-64.

Grundlægger/foretager: Byggesagfører Asger Berning, arkitekt Per Christiansen og arkitekt Peer Bruun.

Beskrivelse af industrimindet

Søbækgård Parkbebyggelse og Espergærde Centret er en del af et nyt boligkvarter i Espergærde, der fortrinsvis blev opført i 1960-erne. Det består desuden af et 46 kædehuse, etageejendomme, private boliger, bibliotek, skoler, posthus og en kirke.

Søbækgård Parkbebyggelse er et treetagers boligbyggeri tegnet af arkitekterne Per Christiansen og Peer Bruun. De første karreer stod færdige i 1963. Søbækgård Parkbebyggelse er opført i betonelementer og karakteriseres som Danmarks første etagetypehusbyggeri. Bygningerne har rødt tegltag. Ud over bygningsskallen blev badeværelserne også leveret og monteret som færdige elementer.

Formålet for arkitekterne var at opføre et forholdsvis lavt byggeri med god plads mellem karreerne. Christiansen og Bruun arbejdede ud fra et princip om, at det er træerne der skaber en ejendom. Der er derfor plantet ca. 1000 egetræer, mange platantræer og ildtorn mellem karrerne.

Espergærde Centret er et indkøbscenter, og er ligesom Søbækgård Parkbebyggelse tegnet af arkitekterne Per Christiansen og Peer Bruun. Det blev i 1964 indviet som det første indkøbscenter i Danmark.

Espergærde Centret er opført i hvidkalket tegl med rødt tegltag. Den arkitektoniske inspiration er bycentre i en række mindre danske købstæder. Espergærde Centret skulle som dem fremstå med små hyggelige gader og torve. Gadestemningen understreges af, at centret ikke er overdækket. De to arkitekter var fremsynede og omkransede centret med parkeringspladser. De er placeret så der er minimal afstand mellem center og bil, og de er anlagt i et antal, der også modsvarer nutidens behov.

Se bilag 1: Grundplan.

Analyse af industrimindet

I 1950-erne og 1960-erne blev Danmark forvandlet fra et landbrugssamfund til et industrisamfund. Landbrugets mekanisering overflødiggjorde arbejdskraft på landet, og der var samtidigt et stigende behov for arbejdskraft i industrierne der fortrinsvis lå nær byer. Den stigende tilflytning til byerne nødvendiggjorde nyt boligbyggeri og dermed nye kvarterdannelser.

Søbækgård Parkbebyggelse og Espergærde Centret er et eksempel på en sådan ny kvarterdannelse. Det er samtidigt banebrydende på to områder:

- Søbækgård Parkbebyggelse er prototypen på en boligkarre, der blev kopieret i et stort antal danske byer.
- Espergærde Centret er Danmarks første indkøbscenter.

Søbækgård Parkbebyggelse blev af to årsager kopieret i en række danske byer. Som gennemført elementbyggeri var det for det første en rationel og dermed billig måde at opføre boliger på. For det andet gav arkitekterne entreprenørfirmaet Larsen og Nielsen (der gennemførte byggeriet) lov til at bruge tegningerne ved byggeri andre steder i landet. Søbækgård blev Danmarks første etagetypehus. Karretypen er blandt andet kopieret i Slagelse, Skelskør, Frederiksberg og Næstved.

Med sin udbredelse er karretypen blev en karakteristisk boligtype fra 1960-erne og fremefter. Også på den måde repræsenterer Søbækgård Parkbebyggelse et væsentligt træk i industrikulturen med dens voksende byer efter 1960.

Espergærde Centret blev bygget for at opfylde indkøbsbehovene i det nye boligkvarter. Det er typisk for kvarterdannelsen fra 1960-erne og fremefter, at der anlægges indkøbscentre til at dække disse behov, modsat tidligere hvor forretninger typisk blev placeret i underetagen af boligkarreer. Den stigende privatbilisme gjorde også indkøbscentrene til succeser. Gode parkeringsmuligheder, et koncentreret udbud af forretninger og kort afstand mellem forretninger og bil er hovedelementerne i denne succes.

Søbækgård Parkbebyggelse og **Espergærde Centret** er byggerier, der repræsenterer væsentlige elementer i kvarterdannelsen fra 1960-erne og fremefter. De symboliserer på den måde væsentlige træk af den forandringsproces, der i perioden gjorde Danmark til et industrisamfund. Søbækgård Parkbebyggelse er samtidig det første danske etagetypehus, og det har præget byudviklingen flere steder i landet. Tilsvarende er Espergærde Centret Danmarks første indkøbscenter. Samlet set er de to byggerier altså både repræsentative for tidens byudvikling og på hver sin måde de første af deres slags.

Bevaringstilstand og sårbarhed

Søbækgård Parkbebyggelse og Espergærde Centret har en høj bevaringstilstand.

Den største trussel udgøres af, at flere forretningsindehavere i centret ønsker at det overdækkes. Der er ingen fredninger eller andre beskyttelsesforanstaltninger.

Genstandssamlinger, arkivalier og litteratur

Genstandssamlinger: Ingen.

Arkivalier: Arkitekterne Per Christiansen og Peer Bruuns arkiver findes på Flynderupgård Museet, Agnetevej 9A, 3060 Espergærde.

Espergærde Centrets bestyrelse har en omfattende avisudklippsamling.

Litteratur:

Damgaard, Kjeld: Sydkysten gennem 100 år. Mørdrup 2004.

Rud, Anne Majken Snerup: Øresundsbyen Espergærde et led i en større helhed. I: Helsingør Kommunes Museer Årbog 1995. Helsingør 1996.

Fotodokumentation

Søbækgård Parkbebyggelse

10 Boligkarre set forfra.

11 Boligkarre set fra bagsiden.

12 Indgangsparti.

Espergærde Centret

13 Arkitekterne ønskede at centret skulle "lukke sig" udadtil. Her findes ingen dominerende vinduespartier, men i stedet gode muligheder for varemottagelse.

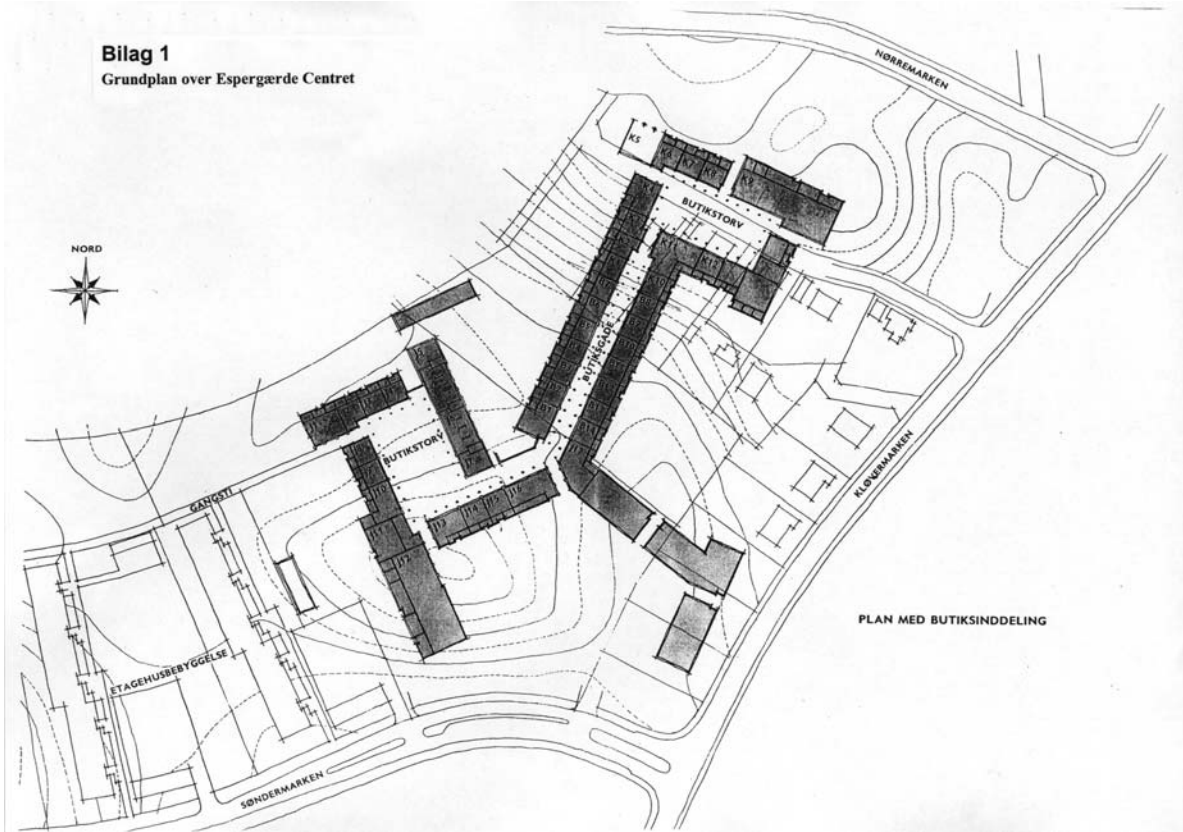

14 Butikkerne åbner sig i stedet mod centrets torve.

15 Torvene forbindes af gader.

Bilag 1
Grundplan over Espergerde Centret

Frederiksværk

16 Kanalen mellem Arresø og Roskilde Fjord. Den var forudsætningen for, at Frederiksværk blev industriby.

Adresse: Det er Frederiksværk som et samlet industriminde, der indstilles.

Etableringsår: 1756.

Grundlægger/foretager: Etatsråd Just Fabritius og Kancelliråd Johan Frederik Classen.

Beskrivelse af industrimindet

Frederiksværk er, som bynavnet antyder, noget så enestående som et værk på dansk grund. Det er byen som samlet industriminde, der indstilles, men med hovedvægten på Kanalen, Gjethuset, Krudtværket, Sabel- og Knivfabrikken samt Det Danske Stålvalseværk A/S.

Kanalen mellem Arresø og Roskilde Fjord blev gravet mellem 1717 og 1719 for at forhindre oversvømmelser fra søen. Det viste sig imidlertid, at vandkraften kunne bruges i industrielt øjemed.

Gjethuset (Hermannsgade 11) blev opført i to etaper mellem 1761-63 og 1766-67. Det er ikke klart, hvem der var arkitekt på byggeriet. Gjethuset er trefløjet og hovedsageligt bygget i kampesten og efterfølgende pudset. Huset har rødt tegltag.

Krudtværket blev påbegyndt i 1758. Hvis produktionsbygninger, lagre, boliger, værksteder mm. medregnes, er det ikke umiddelbart muligt at angive antallet af bygninger i Frederiksværk, der er en del af krudtværket. De ældste er sandsynligvis Kulbrænderiet (Krudtværksalleen 8) og Saltpeterladen (Krudtværksalleen 10), der begge er opført mellem 1761-63.

Produktionsbygningerne er hovedsageligt opført i træ, krudtlagre i kampesten og boliger i tegl. **Sabel- og Knivfabrikken** (Strandgade 1) blev opført til andet formål omkring år 1800. Den er opført i bindingsværk og har rødt tegltag.

Det Danske Stålvalseværk A/S blev stiftet i 1940. Der er tale om et stort og komplekst industrimiljø.

Analyse af industrimindet

Kanalen mellem Arresøen og Roskilde Fjord var tænkt som et middel mod oversvømmelser, men det viste sig, at den også kunne bruges som drivmiddel til vandmøller. Det første forsøg blev gjort i 1728, hvor der blev anlagt en agatslibemølle. I 1751 prøvede kongen sig med en kanonsmedje, men den lukkede i 1756.

I 1756 overdrog Frederik d. 5. kanonsmedjen til Etatsråd Just Fabritius og Kancelliråd Johan Frederik Classen, mod at de grundlagde et krudtværk. Sammen med kanonsmedjen overtog de også boremeestersvend Lorenz Juncker, der sad inde med den ekspertise, de manglede, for også at kunne anlægge et kanonstøberi. Få år efter blev industrikomplekset opkaldt efter kongen og fik navnet Frederiksværk. Omkring værket opstod en by med boliger, handelsliv, håndværkere mm.

For staten var der økonomiske og militære interesser i oprettelsen af Frederiksværk. Der var problemer med betalingsbalancen, og staten mente, national selvforsyning var løsningen. Samtidig ønskede man en stabil forsyning af krigsmateriel, og Frederiksværk blev en væsentlig rustningsby i riget.

Krudtværket var i drift frem til 1965, men helt op i 1990-erne var der en produktion af jagtpatroner i Frederiksværk.

En del af Krudtværket er indrettet som museum. Det er det ældste af to arbejdende krudtværksmuseer i hele verden og i sig selv et industriminde af international klasse.

En anden del af bygningerne fra krudtværket bruges i dag til småindustri, foreninger o.l. De er i det ydre velbevaret og er bygningsmæssigt med til at fortælle historien om krudtværket i Frederiksværk.

Støberiet lukkede i 1990-erne som den sidste af de virksomheder i Frederiksværk, der kunne føre deres historie tilbage til grundlæggelsen af værket i 1756. I 1830-erne gik støberiet bort fra produktion af krigsmateriel, og i stedet producerede de gryder, kedler, stegepander, kagejern mm. Op mod krigen i 1864 fik støberiet igen militære opgaver, men det var et intermezzo. I 1939 blev der indviet et nyt støberi på byens havn, og Gjethuset mistede sin funktion.

Gjethusets ydre er gennemgribende renoveret og genopbygget og er i dag byens kulturhus.

Krudtværket og støberiet blev hovedindustriene i Frederiksværk, men industrikomplekset kom med årene også til at bestå af blandt andet et teglværk, kunstsmedje, sølvraffinaderi, nablesmedje, reberbane, sabel- og knivfabrik, kobbervalseværk, landbrugsmaskinefabrik, garveri mm. Det er dog begrænset, hvad vi ved om disse virksomheder. Bygningen der husede Sabel- og Knivfabrikken er i dag beboelse.

Efter 2. verdenskrig gik det tilbage for støberiet og krudtværket, men Frederiksværk forblev en industriby takket være Det Danske Stålvalseværk, der blev grundlagt i 1940. Ligesom Frederiksværk skylder kanalen sin placering, gør stålvalseværket det også. Vandkraften var ikke længere interessant, men virksomheden havde brug for store mængder kølevand, som kanalen kunne levere.

Stålvalseværket producerede profiljern til byggeri og stålplader til værftsindustrien. Råvarerne var dansk genbrugsjern og behovet stort. I slutningen af 1930-erne havde især skibsværfterne svært ved at få råvarer, og det var den direkte årsag til etableringen af stålvalseværket.

Det Danske Stålvalseværk blev Danmarks første og indtil videre eneste stålvalseværk. Det blev en virksomhed med afgørende betydning for værftsindustrien, men også for Frederiksværk. I 1940 da stålvalseværket blev grundlagt, var der 2.200 indbyggere i byen. I 1990-erne var indbyggertallet steget til ca. 18.000, og langt den største del af tilvæksten kan tilskrives stålvalseværket.

Frederiksværk har som et værk på dansk grund en enestående lokal industrihistorie, og stort set alle bygninger fra før 1940 har relation til den lokale industrihistorie. De nye kvarterer der opstod efter krigen skyldes til gengæld især Det Danske Stålvalseværk. En byvandring i Frederiksværk kan fortælle industrihistorie fra 1756 og frem til i dag.

Dertil kommer, at Krudtværksmuseet er et industriminde af international klasse, og at Det Danske Stålvalseværk er enestående i dansk industri.

Bevaringstilstand og sårbarhed

Ingen af de indstillede bygninger er fredet eller beskyttet i den lokale planlægning.

Genstandssamlinger, arkivalier og litteratur

Genstandssamlinger: Industrimuseet Frederiks Værk råder over en større genstandssamling. Manglende registrering gør det imidlertid svært at danne sig et overblik over denne.

Frederiksværks markante rolle som rustningsindustri betyder, at Tøjhusmuseet ligeledes råder over samlinger fra Frederiksværk. Det Danske Stålvalseværk har deres eget museum.

Arkivalier: Staten har spillet en markant rolle i Frederiksværk, og Rigsarkivet råder over store mængder arkivalier. Byarkivet, der er en del af Industrimuseet Frederiks Værk, har også arkiver med relation til den lokale industrihistorie.

Litteratur:

Frederiksværks lokalhistorie er industrihistorie, og det vil være for omfattende at lave en komplet litteraturliste med alle lokalhistoriske udgivelser. Kun de væsentligste er medtaget.

Eriksen, Egon: Frederiks-værk, fra kanoner til kedler, 1756-1906-1956. 1956.

Eriksen, Egon: Krudtværket på Frederiksværk 1758-1958. 1958.

Petersen, Gunvor (red.): Historiske huse i Frederiksværk. Frederiksværkegnens Museum og Nationalmuseet. 1986.

Frederiksværk

Fotodokumentation

17 Gjethuset.

18 Gjethuset.

19 Krudtværksmuseet.

20 Sabel- og Knivfabrikken.

21 Stålvalseværket.

Hammermøllen/Kronborg Geværfabrik

22 Hammermøllen.

Adresse: Bøssebogsgade 21, 3150 Hellebæk.

Ejerforhold: Statsskovdistriktet ejer det tidligere industriområde. Hammermøllen og Proberhuset drives som museum af Hellebæk-Aalgaard Egnshistoriske Forening. Arbejder- og funktionærboligerne i byen er privatejede.

Etableringsår: 1598.

Grundlægger/foretager: Christian d. 4.

Beskrivelse af industrimindet

Hellebæk by skylder Kronborg Geværfabrik og Hellebæk Klædefabrik en stor del af sit udseende. Det er bygninger med tilknytning til geværfabrikken, der indstilles.

Hammermøllen (Bøssebogsgade 21) blev opført i 1765. Den grundmurede hvidpudsede bygning med stråtag blev gennemgribende restaureret i en årrække frem til 1982. Hammerværket og møllehjul er rekonstruktioner, der bygger på opmålinger af bevarede fundamentrester.

Proberhuset (Bøssebogsgade 19) blev opført i 1856. Den ene del af bygningen er opført i tegl, hvidpudset og har tegltag. Den anden del af bygningen er opført i svære kampesten, hvidpudset og har trætag. Taget er på denne del af bygningen løftet, så der er en åbning mellem taget og muren. I denne del af bygningen er vinduesåbningerne lukket med træskodder.

”De Edsvornes Hus” (Caroline Mathildesvej 4) er delvis grundmuret og hvidpudset og delvis opført i bindingsværk. Huset har rødt tegltag.

Medarbejderboliger og diverse værksteder (Bøssebogsgade 24-58) blev opført i begyndelsen af 1770-erne. De er grundmuret, guldpuddet og har rødt tegltag.

Analyse af industrimindet

På Frederik d. 2's foranledning blev der i 1576 bygget en vanddreven kornmølle ved Hellebæk. Forud var gået et omfattende kanal- og dæmningsarbejde i skovene omkring byen for at tilvejebringe den nødvendige vandkraft.

I 1598 lod Christian d. 4 en hammermølle opføre ved vandsystemet, og der blev påbegyndt en produktion af især jerngitre, jernstænger, søm, nagler, bolte og låse. Fra 1601 begyndtes sideløbende en produktion af pistoler og andre våben.

Omkring år 1600 blev der opført en kobbermølle og i 1601 et kanonstøberi, der var i drift til 1630. Ingen af disse anlæg har efterladt sig synlige spor.

I 1668 blev det besluttet at anlægge en geværfabrik i Hellebæk, og det blev hurtigt stedets hovedproduktion. 1778 fik industrianlægget navnet Kronborg Geværfabrik, og den var i drift til 1870.

I **Hammermøllen** smedede man løb til geværer, espingoler og pistoler.

Løbene blev boret og slebet på andre vandmøller, der ikke eksisterer mere.

Trykprøvningen af løbene foregik i **Proberhuset**. I den ene ende af bygningen findes et værksted, hvor løbene blev ladet. De blev affyret i den anden del af bygningen, der er opført i kampesten og med løftet tag for at kunne modstå trykket ved afprøvningen af ca. 50 løb ad gangen.

Våbnene blev skæftet på værksteder der lå i **Bøssemagergade**. Disse bygninger indeholdt også boliger til de ansatte, skole mm.

I **"De Edsvornes Hus"** blev der fremstillet espingoler. Bygningen fik sit navn, fordi alle arbejdsprocesser var hemmelige, og medarbejderne skulle aflægge tavshedsed.

Kronborg Geværfabrik spillede en væsentlig rolle i den danske rustningsindustri og har leveret våben til samtlige krige mellem ca. 1600 og 1864.

Fabrikken har sat sit tydelige præg på Hellebæk. Ud over de bevarede produktionsbygninger findes en lang række boliger i byen, der har huset fabrikkens ansatte og forskellige værksteder.

Størstedelen af vandsystemet er også bevaret. Industrimiljøet er med andre ord stadig særdeles synligt.

Af de bevarede produktionsbygninger skal især Proberhuset nævnes. Det er det eneste bevarede af sin art i Europa og i sig selv et markant industriminde.

Bevaringstilstand og sårbarhed

Hammermøllen, Proberhuset og Bøssemagergade 24-58 er fredet.

Genstandssamlinger, arkivalier og litteratur

Genstandssamlinger: Tøjhusmuseet råder over en samling af våben fremstillet på Kronborg Geværfabrik. Et udvalg af dem er udlånt til museet i Hammermøllen.

Arkivalier: Staten har spillet en væsentlig rolle i Kronborg Geværfabrik, og Rigsarkivet råder over store mængder arkivalier. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening har også materiale om fabrikken.

Litteratur:

Bergsten, Gunnar: Vandkraftens udnyttelse i Hellebæk. Kronborg Geværfabriks Vandrettigheder. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening 2001.

Hansen, Jesper Godvin: Dagligliv og arbejdsdag. Krig og nedgangstider. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening 1987.

Valentiner, Otto: Den gamle Geværfabrik i Hellebæk. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening 1992.

Westengaard-Hildinge, Otto og Hansen, Jesper Godvin: Fra Hellebæk. Proberhuset og den store hemmelighed. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening 1985.

Westengaard-Hildinge, Otto og Kieler, Vagn: Den gamle Hammermølle i Hellebæk. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening 1983.

Hammermøllen/Kronborg Geværfabrik

Fotodokumentation

23 Hammermøllen.

24 Proberhuset.

25 "De Edsvornes Hus".

26 Boliger og værksteder i Bøsemagergade.

Helsingør Værft og Hamlets Vænge

27 Bygningseksempel fra Helsingør Værft.

Adresse: Bygningerne fra det tidligere Helsingør Værft har adresse på Helsingør Havn, 3000 Helsingør. Hamlets Vænge: Hamlets Vænge, 3000 Helsingør.

Ejerforhold: De tidligere værftsbygninger ejes af diverse virksomheder. Hamlets Vænge ejes af Helsingør Boligselskab, Trækbanen 16, Postbox 19, 3000 Helsingør.

Etableringsår: Værftet: 1882. Hamlets Vænge: 1920.

Grundlægger/foretager: Værftet: Grosserer Mads Christian Holm. Hamlets Vænge: Helsingør Værft og Helsingør Kommune.

Beskrivelse af industrimindet

Helsingør Værft: Hovedparten af bygningerne er grundmurede, opført i rødt tegl og med paptag. En bygning er opført i støbte elementer. Dertil kommer en bedding, der er opført i natursten.

Hamlets Vænge: Grundmurede, pudsede og med rødt tegltag.

Analyse af industrimindet

Opførelsen af **Helsingør Værft** blev påbegyndt d. 1. marts 1882 og stod færdigt d. 13. november samme år. Anlægget omfattede en dok, tre byggebeddinger på hver 310 fod samt en række specialværksteder, der havde til huse i tre store bygninger midt i værftsområdet. Det var efter datidens forhold et imponerende anlæg.

D. 5. juni 1883 blev den første nybyggede damper søsat fra værftet, der på det tidspunkt havde 714 ansatte.

I værftets levetid blev det til over 400 nybygninger, og det var uden sammenligning Frederiksborg Amts største arbejdsplads med i perioder op til 4.000 medarbejdere. Helsingør Værft var også et

fyrstårn i dansk værftsindustri, og er dermed som industriminde repræsentant for et erhverv, der har spillet en central rolle i dansk industri.

Helsingør Værft byggede ikke kun skibe, men har også produceret kedler til elværker, spildedampturbiner, dieselmotorer, turboladere og entreprenørmaskiner. I 1957 deltog værftet i oprettelsen af studieselskabet Danatom for atomenergiens industrielle udnyttelse, og nogle af værftets ingeniører deltog i udarbejdelse af de studieprojekter, der af selskabet blev udført i forbindelse med atomenergiens anvendelse i elværker og skibe.

Ved oprettelsen af atomforsøgsstationen Risø leverede Helsingør Værft en stålhal og en blyisoleret reaktortank. Værftet har også udført flere specielle nukleare arbejder såsom transport- og opbevaringsenheder til brændselselementer. Det var planen, at værftet sammen med Risø forsøgsvis skulle fremstille brændselselementer til atomreaktorer.

En virksomhed af værftets størrelse sætter sit præg på omgivelserne. De mange nye arbejdspladser betød, at der i perioder var en massiv tilflytning til Helsingør, og nye boligkvarterer skød op.

Hamlets Vænge er et eksempel på et sådant kvarter. I 1920 traf Helsingør Byråd en aftale med værftet om at bygge 60 boliger til arbejdskraft udefra. Værftet ydede i alt 950.000 kr. til byggeriet fordelt med 1/3 som gave og 2/3 som lån. Til gengæld kunne værftet bestemme, hvem der skulle bo i lejlighederne, og hvornår de skulle flytte.

Bevaringstilstand og sårbarhed

Ingen af de indstillede bygninger er fredede.

Genstandssamlinger, arkivalier og litteratur

Genstandssamlinger: Helsingør Kommunes Museer har indsamlet genstande fra værftet. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg råder ligeledes over samlinger.

Arkivalier: Handels- og Søfartsmuseet har værftets tegningsarkiv, og der er indleveret arkivalier til Erhvervsarkivet. Helsingør Kommunes Museer råder også over arkivalier fra værftet.

Litteratur:

Pedersen, Kenno m.fl.: Da værftsfløjten lød. Værftstiden i Helsingør 1882-1983. Helsingør 2004.

Pedersen, Kenno og Madsen, Lars Bjørn (red.): Hamlets Vænge. Det at bo. Helsingør 1985.

Pedersen, Kenno: Industrier i Helsingør før det 20. århundrede. I: Fra Frederiksborg Amt. Årbog 1973. Hillerød 1973.

Helsingør Værft og Hamlets Vænge

Fotodokumentation

28 Bygningseksempel fra Helsingør Værft.

29 Bygningseksempel fra Helsingør Værft.

30 Bygningseksempel fra Helsingør Værft.

31 Tidligere byggedok.

32 Hamlets Vænge.

33 Hamlets Vænge.

Nivaagaard Teglværks Ringovn

34 Nivaagaard Teglværks Ringovn.

Adresse: Teglværksvej 23, 2990 Nivå.

Ejerforhold: Den Selvejende Institution Nivaagaard Teglværks Ringovn.

Etableringsår: Teglværket blev grundlagt ca. 1700, ringovnen er fra ca. 1870.

Grundlægger/foretager: Teglværket blev grundlagt af dronning Louise. Ringovnen er opført af konsul Peter Anton Alfred Hage.

Beskrivelse af industrimindet

Nivaagaard Teglværks Ringovn er cirkulær med en diameter på 38 meter og består af 15 kamre, der hver kan rumme 21.000 sten. I midten af ovnen står en 38 meter høj skorsten. På brænderloftet er der indrettet tørreri.

Ringovnen er hovedsageligt opført i tegl.

Analyse af industrimindet

Omkring år 1700 lod dronning Louise anlægge et teglværk nær stranden i Nivå. Værket leverede sten til de kongelige bygningsværker i København og Nordsjælland, ligesom det formentlig har leveret sten til en stor del af Frederik d. 4's rytterskoler på egnen.

I årene mellem 1840 og 1870 udviklede teglværksindustrien sig til en af de største danske industrier, og en større efterspørgsel efter tegl skabte også grundlag for en mere industrialiseret produktion. I 1857 anskaffede Nivaagaard som et af de første danske teglværker en dampmaskine til at ælte leret.

Omkring 1870 gik teglværket over til ringovnsdrift. Denne nye ovntype var revolutionerende ved dels at reducere brændselsforbruget til en tredjedel, dels at have en større brændingskapacitet. På ovnloftet kunne man desuden bruge overskudsvarmen fra ovnen til at tørre sten før brændingen. Ringovnen blev opfundet af tyskerne F. Hoffmann og A. Licht. Den første type var cirkulær, men man gik snart over til at bygge ovale ringovne. Ovnene i Nivaagaard hører til de cirkulære.

Nivaagaards ringovn var i drift frem til 1967.

Nivaagaard Teglværks Ringovn er blandt de syv første ringovne opført i Norden og formodentlig verdens ældst bevarede af den cirkulære type. Det er en ovntype, der kan betragtes som en af de største revolutioner i teglværksindustriens teknologihistorie.

Det er ikke for meget sagt, at Nivaagaard Teglværks Ringovn er et industriminde af international klasse. Det blev i 1982 indstillet af Selskabet til Bevaring af Industrimiljøer som et af fem danske industrimonumenter af international betydning til Den Internationale Komité for Bevaringen af den Industrielle Arv (TICCIH).

Den Selvejende Institution Nivaagaard Teglværks Ringovn arbejder på at etablere museumsudstillinger i forbindelse med ovnen. Det sker i samarbejde med Hørsholm Egns Museum.

Bevaringstilstand og sårbarhed

Ringovnen blev fredet i 1985 og den er efterfølgende blevet restaureret.

Genstandssamlinger, arkivalier og litteratur

Genstandssamlinger: I en bygning ved teglværket findes en samling af dansk stemplet tegl. Her findes ligeledes en redskabssamling - hovedsageligt strygeforme fra Bygholm Teglværk ved Horsens.

Arkivalier: Der eksisterer et stort og formodentlig næsten komplet arkiv for teglværket. Arkivalierne findes i:

- Nivaagaards Godsarkiv, der administreres af Den Hageske Stiftelse, Nivaagaard.
- Karlebo Lokalhistoriske Arkiv.

Der er foretaget arkivstudier i Statens Arkiver, og kopier er overført til et af to ovennævnte arkiver. De to arkiver råder også over en omfattende billedsamling.

Litteratur:

Hyldtoft, Ole: Fem danske industrimonumenter. I: Fabrik og Bolig 2 1989 side 19-30.

Mine 29 år på Nivaagaard Teglværk. Fortalt af Anton Benkjer. Karlebo Lokalhistoriske Forening 1997.

Ringovnen på Nivaagaard Teglværk. Udgivet af den selvejende institution Nivaagaard Teglværks Ringovn 1985.

Ringovnen ved Nive å. Udgivet af den selvejende institution Nivaagaard Teglværks Ringovn 2001.

Strømstad, Poul: Et industrihistorisk monument – Nivågård teglværks ringovn. I: Kulturbevaring og dagligt liv. Statens Museumsnævn 1987 side 107-111.

Ikke publicerede undersøgelser:

Larsen, Niels: Ringovnen. Den Hoffmanske Ringovn. 1994. (Interviewundersøgelse finansieret af Statens Museumsråd og Amtsmuseumsrådet).

Fotodokumentation

Nivaagaard Teglværks Ringovn

35 Brandkammer med rekonstruktion der viser hvordan stenene blev sat i ovnen.

36 Tørreloft med reoler til stenene samt transportbånd.

Den militære Klædefabrik i Usserød

37 Den militære Klædefabrik.

Adresse: Lyngsø Allé 3, 2970 Hørsholm.

Ejerforhold: Søren T. Lyngsø A/S.

Etableringsår: 1791.

Grundlægger/foretager: Et interessentskab bestående af: Administrator i General Magazine Hans Chr. Musmann, bogholder i General Magazine Johan Daniel Quist, maskinkræmmer i General Magazine Kettels, klædefabrikant Branner, klædefabrikant Wulf og klædefabrikant Scheidtmann.

Beskrivelse af industrimindet

Den ældste del af bygningsmassen er opført i hvidpudset tegl og med rødt tegltag. Derudover findes bygninger i gult og rødt tegl fortrinsvis med tagpap. Se endvidere bilag 1: Bygningshistorien 1791-1981.

Analyse af industrimindet

I 1791 fik et interessentskab fra København kongeligt privilegium på opførelsen af et valkeri og en klædemanufaktur i Usserød. Industri anlægget blev drevet af vandkraft fra den vandrige Usserød Å. Der blev startet en produktion af groft klæde og som noget nyt i Danmark af gulvtæppestof. De første år var indtjeningen god, men i 1802 måtte staten overtage virksomheden på grund af økonomiske problemer. Den forblev i statens eje indtil den blev nedlagt i 1981.

I 1814 nåede klædefabrikken sin topydelse med 22.000 alen fint klæde og 127.000 alen kommisklæde. På det tidspunkt beskæftigede fabrikken over 700 arbejdsfolk, heraf 154 børn under 12 år og 200 børn over 12 år.

Ud over Den militære Klædefabrik har der ligget to klædefabrikker i Hørsholm, og klædefabrikation har været egnens hovedindustri. Den militære Klædefabrik var fra 1802 til lukningen i 1981 statslig og en vigtig leverandør til forsvaret.

I dag ejes klædefabrikken af Søren T. Lyngsø A/S og anvendes som industripark for en række virksomheder. Den er et fint eksempel på genanvendelse af et tidligere industrianlæg.

Bevaringstilstand og sårbarhed

Følgende bygninger er fredet (der henvises til bilag 1, situationsplanen for perioden 1910-1940): 3, 12, 15, 16, 22, 23, 24, 26 og 31.

Genstandssamlinger, arkivalier og litteratur

Genstandssamlinger: Ved nedlæggelsen i 1981 overtog Nationalmuseet to væve og Hørsholm Egns Museum hjemtog en række mindre redskaber fra fabrikken.

Arkivalier: Den militære Klædefabrik var i det meste af sin funktionstid statsejet og der findes et omfattende arkivmateriale på Rigsarkivet. Hørsholm Egns Museum råder over et stort supplerende materiale.

Litteratur:

Danstrup, Ellen B.: Den militære Klædefabrik i Usserød. Museumsforeningen for Hørsholm og Omegn 1987.

Gjerlev, A.R. og Rosted, H.C.: Den Militære Klædefabrik 1849-1949. København 1948.

Jensen, Karen Harder: Børns arbejde på Den militære Klædefabrik i Usserød. I: Hørsholm Egns Museum. Årbog 1999. Hørsholm.

Kirk, Mette: Efter fyraften. Arbejderboligerne til Hørsholm Klædefabrik og Den militære Klædefabrik. I: Hørsholm Egns Museum. Årbog 1994. Hørsholm.

Rømer, Carl: Om Usserød Fabriks Drift. Manuskript til den danske Rigsdag. 1851.

Bilag 2: Bygningshistorien 1791-1981.

Fotodokumentation

Den militære Klædefabrik i Usserød

Efter hver billedtekst angives et tal i parentes. Det henviser til bilag 1, Bygningshistorien 1910-1940.

38 Spinderibygning opført i 1860. Bygningen er fredet. (22)

39 Spinderibygning opført i 1803. Bygningen er fredet. (23)

40 Overskæreri og tørrestue opført i 1809. Bygningen er fredet. (3)

41 Farveri opført i 1889. Bygningen er fredet. (12)

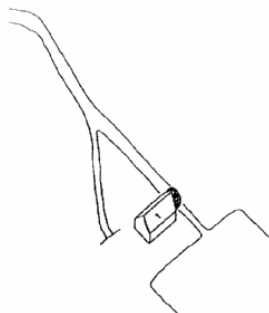
42 Bygningen forrest i billedet: Kontor og maskinstue opført i 1870. Bygningen er fredet. (26). Den mindre bygning i forlængelse af nr. 26: Valkeri opført i 1868. Bygningen er fredet. (24)

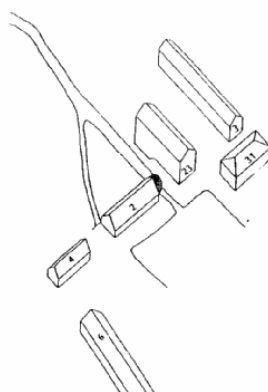
43 Kedel og maskinhus opført i 1936. Bygningen er ikke fredet. (8)

Bilag 2:

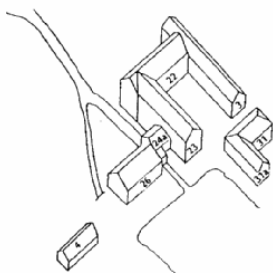
Bygningshistorien 1791-1981. Skematisk fremstilling ved arkitekt Janne Sønderberg, 1983.

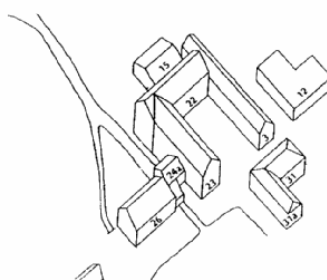
1791-1796
1793 opføres en valkermølle ved sløbet. Om bygningen ved man kun, at det var en simpel lændingsværkbygning.

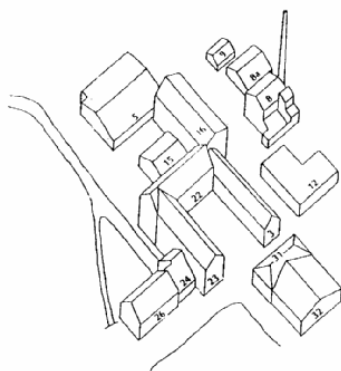
1796-1815
Nr. Oplært Nybygninger og ombygninger
4 1796 Mærkeskuden
23 1803 Spinderbygning
2 1803 Valkeriet udvides
6 1804 Lange længe (36 arbejderboliger)
3 1809 Overskæreri og tørrestue
31 1805 Farven

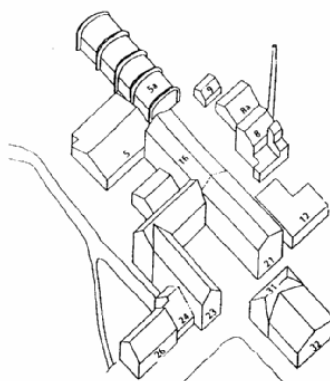
1815-1887
Nr. Oplært Nybygninger og ombygninger
31a 1816 Farveriet ombygges
22 1860 Ny Spinderbygning
24a 1868 Valkeriet (vandbygningen) ombygges
2b 1870 En bygning til kontorer og maskinstue

1887-1910
Nr. Oplært Nybygninger og ombygninger
15 1888 Maskin og kedelhus
12 1889 Nyt farveri. Det gamle indrettes til udlager

1910-1940
Nr. Oplært Nybygninger og ombygninger
5 1910 Nyt valkeri
8 1936 Ny kedel- og maskinhus
16 1939 Overskæreri, dekatering, væreri m.m.
32 1939 Udlager får en tilbygning
9 1939 Pumpehus med filteranlæg
8a 1939 Kulkur

1940-1981
Nr. Oplært Nybygninger og ombygninger
21 1949 Ny spinderbygning
2a 1953 Nyt valkeri